

Taloudellinen kehitys ja sosiaalisen pääoman käsite

Partha Dasgupta

Sosiaalisella pääomalla viitataan yleensä niihin sosiaalisen järjestelmän piirteisiin – kuten luottamukseen, normeihin ja ihmisten välisiin verkostoihin – jotka voivat lisätä yhteiskunnan tehokkuutta edistämällä koordinoitua toimintaa. Määritelmästä käy suoraan ilmi, että kyseessä on moniulotteinen käsite; sosiaalinen pääoma koostuu lukuisista toisistaan suuresti poikkeavista, vaikeasti havaittavista ja yhteismitattomista osatekijöistä. Vaikka se muistuttaakin jonkin verran tietämystä, sitä ei mielestäni tulisi verrata fyysiseen eikä henkiseen pääomaan, eikä myöskään ympäristöpääomaan. Ennen kaikkea meidän ei tulisi kehittää sosiaalista pääomaa mittaavaa kokonaisindeksiä, vaan pyrkiä ymmärtämään sen taustalla olevia instituutioita ja löytämään keinoja niiden parantamiseksi.

Tämän kirjoituksen tavoitteena on osittain tarkastella näitä osatekijöitä ja niiden välisiä kytkentöjä. Hyödynän tarkastelussani lähinnä köyhien maiden kehityskokemuksia, sillä köyhät maat tarjoavat mielestäni oivan laboratorion pohdittaessa yhteiskunnan hyvinvoinnin määräytymistä.

Koska sosiaaliseen pääomaan perustuva toiminta tapahtuu ensisijaisesti jossakin yksilön ja valtion välisellä tasolla, käsite samastetaan usein kansalaisyhteiskunnan toimintaan. Näin on olemassa houkutus käyttää sosiaalista pääomaa viitekehikkona puhuttaessa lähes mistä tahansa meille tärkeistä ja hyödyllisistä toimintoista. Tätä houkutusta tulisi kuitenkin vastustaa, sillä sosiaalisen pääoman vaikutukset hyvinvointiin ovat harvoin yksiselitteisiä. Tietyntyyppinen pääoma saattaa tukea yhteiskunnallista kehitystä, kun taas muunlainen pääoma voi hidastaa sitä. Lisäksi määrätynlaisen pääoman vaikutukset saattavat vaihdella suuresti ajankohdasta ja tilanteesta riippuen. Luentoni toisena tavoitteena onkin pureutua näihin eri tyypeihin ja tilanteisiin jotta saisimme kokonaisvaltaisemman kuvan sosiaalisen pääoman merkityksestä kehitykselle.

Luottamus

Luottamus toimii keskeisenä elementtinä sekä sosiaalisessa pääomassa että vaihdannassa yleensä. Kuitenkin se on viime aikoihin asti saanut vähäistä kiinnostusta osakseen taloustieteessä. "Luottamus"-sanalla viitataan tässä yhteydessä niihin odotuksiin, joita henkilö muodostaa koskien muiden henkilöiden toimia, joilla on merkitystä kyseisen henkilön omien valintojen kannalta hänen ollessaan pakotettu tekemään valintansa pystymättä havainnoimaan muiden tekemiä valintoja.

Ellei sovinnon tai sopimuksen rikkominen johda uskottavalla tavalla rangaistuksiin, osapuolilla ei välttämättä ole tarpeellisia insentivejä toimia kollektiivisesti, keskinäistä luottamusta ei synny ja yhteistä hyvää palvelevat hankkeet voivat jäädä toteuttamatta. Rankaisu-uhan on tultava luotettavalta taholta, toimeenpanevalta elimeltä, joka saattaa olla valtio tai jokin paikallistason auktoriteetti. Keskuselimeen kohdistuva luottamuspula leviää vääjäämättä henkilöiden väliseen kanssakäymiseen; luottamuksen tuottamiseen liittyy täten ulkoisvaikutuksia, jolloin tämän-tyyppiseen sosiaaliseen pääomaan investoidaan riittävästi. Luottamus perustuu myös osapuolten maineeseen; usein on kannattavaa uhrata välittömiä hyötyjä hyvän maineen rakentamiseksi ja sitä kautta luottamuksen aikaansaamiseksi.

Voidaan tunnistaa kolme erilaista tilannetta, joissa sopimuksen osapuolilla on hyvä syy uskoa muiden osapuolten noudattavan sopimusta. (1) Sopimus on luonteeltaan virallinen ja laillisesti sitova, "kolmannen osapuolen" (esim. valtion) valvoma. Jotta ulkoisen tahon toimiminen takaajana olisi mahdollista, on pystyttävä näyttämään toteen julkisesti onko sopimuksen ehtoja noudatettu. (2) Osapuolilla saattaa olla yhteisöelämisen, esikuvanmuodostuksen ja koulutuksen kautta hankittu taipumus noudattaa sopimuksia ja yleisesti hyväksytyjä normeja. (3) Rehellisyyden ja ulkopuolisen valvonnan puuttuessaakin kaukokatseiset yksilöt saattavat kunnioittaa velvoitteitaan,

mikäli on olemassa riittäviä takeita siitä, että muu yhteisö määrää sanktioita niille, jotka ovat toimineet yhteisten päätösten vastaisesti. Viimeksimainittu mekanismi nojaa osittain toistuvaan vuoro-vaikutukseen; yksilöiden ei tulisi olla liian liikkuvia. Se perustuu myös kaikkien valmiuteen asettaa pakotteita ei pelkästään sopimuksen rikkojille vaan myös niille, jotka eivät suostu rankaisemaan syyllisiä. Ulkopuolisen valvonnan ollessa usein hankalaa, liikkuvuuden lisääntyessä ja tällaisten "korkeamman asteen" uhkausten ollessa käytännössä epätodennäköisiä, käyttäytymisnormien sisäistäminen sekä oikeudenmukaisuustajun leviäminen helpottavat ongelmaa huomattavasti ja edesauttavat yhteistyön syntymistä.

Yksinkertaisten koordinaatiopelien avulla voidaan tutkia erilaisten käsitysten ja luottamuksen vaikutuksia yksilöiden käyttäytymiseen sekä koko yhteisön hyvinvointiin. Voidaan osoittaa, että erilaisilla taipumuksilla tai luonteenpiirteillä varustetut yksilöt voivat tasapainotilassa käyttäytyä ajoittain yhdenmukaisesti, mutta voivat myös muissa tilanteissa erottua eri kulttuuriryhminä. Onkin tärkeää pitää erillään yksilöiden arvomaailma heidän taipumuksistaan, taipumukset mieltymyksistä, mieltymykset käsityksistä ja käsitykset itse toimista. Nämä pelit ovat myös osoittaneet, että taipumusten ja talouden suorituskyvyn välillä on yhteys: esimerkiksi mitä korkeampi osuus väestöstä on rehellistä, sitä suuremmat ovat toimijoiden keskimääräiset ansiot.

Teoria ja reaali maailma

Teorian tarjoamia alkeellisia tuloksia on lähdetty myös testaamaan reaali maailmasta saadun aineiston avulla; monet ovat tutkineet kulttuuritekkijöiden merkitystä talouden toiminnalle. "Kulttuuri" on näissä yhteyksissä usein mielletty – Weberin esikuvan mukaisesti – kansanryhmän yhteiseksi arvoiksi ja luonteenpiirteiksi. Yhä enenevässä määrin termillä viitataan myös niihin asenteisiin ja toimiin, jotka erottavat ryhmiä toisistaan. Koordinaatiopelit puolestaan toimivat perusteena uudelle kulttuurikäsitteelle: kulttuurina voidaan nähdä ne käsitykset, joita yksilöt ovat muodostaneet ympärillään olevista toimijoista. Japanin talousihmettä on esimerkiksi selitetty eräänlaisen pankkien ja investoijien välisen "luottamusjärjestelmän" avulla, joka puolestaan perustuu "häpeäkulttuurille".

Näille lähestymistavoille on yhteistä se, että kulttuuri nähdään talouden toimintaan vaikuttavana perustekijänä. Kuitenkin henkilöiden motivaatio ja käsitykset riippuvat heidän arvomaailmastaan ja normeista, näiden taas riippuessa yhteiskunnan tuotoksista kuten instituutioista ja teknologiasta. Kulttuuri on siis myös endogeeninen muuttuja. Annetun alueen kulttuuri saattaa muuttua esimerkiksi ulkoisista vaikutteista; lisääntynyt integraatio vähentää paikallisten sanktioiden merkitystä, jolloin kokonainen yhteisö saattaa siirtyä yhteistyökulttuurista opportunistisempaan kulttuurin regiimiin. Taloudellinen kehitys itsessään saattaa siis johtaa kollektiivisten käyttäytymismallien luhistumiseen.

Erityisen hyvän esimerkin tästä tarjoaa paikallisten yhteisöiden ja muiden yhteisresurssien kohtalo kehityksen tiellä haparoivissa köyhissä maissa. Nämä yhteisresurssit (kuten laidunmaat, metsät ja pienvesistö) tarjoavat paikoitellen tärkeän suoran tulonlähteen sen lisäksi, että ne usein täydentävät yksityisomisteisia resursseja. Ne ovat erityisen tärkeitä maaseutuväestön köyhille ja suojattomille ryhmille, eli naisille, lapsille ja vanhuksille. Lukuisissa kehitysmaissa tehdyt tutkimukset ovat osoittaneet, että uudistukset kuten maa-alueiden yksityistäminen ovat usein johtaneet näiden tärkeiden yhteisresurssien vähenemiseen tai kulumiseen sekä sitä kautta lisääntyneeseen eriarvoisuuteen.

Sosiaaliset verkostot

Sosiaaliset verkostot ovat pohjimmiltaan kommunikaatiokanavista koostuvia järjestelmiä, jotka suojelevat erityyppisiä ihmissuhteita ja edesauttavat niiden syntymistä. Ne perustuvat keskinäiselle luottamukselle eivätkä näin edellytä kolmannen osapuolen myötävaikutusta. Yksilöt saattavat liittyä verkostoon yhteisten arvojen, suorien hyvinvointivaikutusten (esim. investoinnit ystävyys-suhteisiin) tai taloudellisen hyödyn takia. Yhteisön kannalta verkostojen merkitys piilee niiden kyvyssä vaikuttaa yhteenliittymien syntyyn ja säilymiseen.

Verkostojen merkityksestä huolimatta niiden

muodostumisprosesseja tunnetaan huonosti. Voidaan kuitenkin todeta, että verkostokanavien perustaminen lisää luottamusta. Verkostomuodostukseen liittyy myös ulkoisvaikutuksia, jotka saattavat olla sekä myönteisiä että kielteisiä, kummassakin tapauksessa johtaen tehottomuuksiin. Läheisyys on tärkeä tekijä verkostojen syntyisessä; osapuolten toisiaan kohtaan tuntema ymmärrys ja heidän välinen vaikutusvaltansa on suurinta vuorovaikutuksen tapahtuessa kasvotusten. Paikallisen vuorovaikuttamisen mallit tarjoavat hyvän selityksen köyhyyden, koulutuksen ja rikollisuuden suurelle alueelliselle vaihtelulle. Tosin eräät vaikutteet pystyvät vaeltamaan pitkiäkin etäisyyksiä, esimerkiksi television välityksellä, lisäten yhteiskunnan homogeenisuutta ja toimien vastapainona keskittymiä lisääville paikallisvaikutteille.

Sosiaaliset verkostot ovat henkilöihin sidottuja eivätkä kaikille avoimia kokonaisuuksia, jolloin niiden sisällä tapahtuva vaihdanta on myös yksilöllistettyä, kun taas markkinoiden kautta tapahtuvat transaktiot ovat enemmän "persoonattomia" tai anonyymejä. Anonyymit markkinat voivat toimia ainoastaan kolmannen osapuolen, yleensä valtion, ollessa valvojana. Valtiovallan ollessa heikko tai epäluotettava, sosiaaliset verkostot perivät takaajan roolin, mutta tällöin tehdyt transaktiot rajoittuvat ainoastaan yksilöllisiin. Elintason jatkuva korottaminen pitkällä aikavälillä vaatii kuitenkin järjestäytyneiden, anonyymien markkinoiden kasvua. Vaikeuttamalla voimavarojen vapaata liikkumista ihmisryhmien kesken tiiviit sosiaaliset verkostot voivat estää markkinoiden ja hintajärjestelmän vaikutuksen lisääntymisen, tuloksena taloudellisen kehityksen hidastuminen. Onkin vaikeata nähdä, miten tällainen siirtymä voitaisiin aikaansaada ilman valtiovallan aktiivista väliintuloa.

On täten selvää, että kaikki sosiaalisen pääoman muodot eivät ole taloudellisesti tuottoisia. Esimerkiksi horisontaaliset ja vertikaaliset verkostot eroavat toisistaan tässä suhteessa ratkaisevalla tavalla. Vertikaaliset verkostot eivät pysty ylläpitämään luottamusta ja yhteistyötä yhtä hyvin kuin horisontaaliset, koska vertikaaliset tietovirratt ovat suhteellisen epäluotettavia ja sanktioita määrätään harvoin alhaalta käsin ylös. On myös todennäköistä, että horisontaalisissa verkostoissa toimivat, samassa asemassa olevat henkilöt pystyvät helpommin neuvottelemaan keskinäiset suhteensa uudelleen ja siten hyödyntämään ympäröivien markkinoiden tarjoamat uudet mahdollisuudet kuin vertikaalisissa verkostoissa alaisen asemassa olevat.

Tärkeä käsite hyvinvoinnin ymmärtämiseen

Koska sosiaalinen pääoma merkitsee eniten juuri niillä sektoreilla joilta markkinat puuttuvat, meillä ei ole käytettävissä hintoja sen arvioimiseen. Kun verkostoista saatava hyöty saattaa lisäksi olla joko negatiivinen tai positiivinen, sosiaalista pääomaa mittaavaa kokonaisindeksiä on lähes mahdotonta muodostaa. Tästä ei kuitenkaan tule vetää johtopäätöstä, että käsite on hyödytön. Tutkimalla sosiaalista pääomaa opimme ymmärtämään monia sellaisia instituutioita ja rakenteita joilla on keskeinen merkitys hyvinvoinnin takaajina. Empiiriset tutkimukset antavat esimerkiksi viitteitä siitä, että kansalaisaktiivisuus, julkisten instituutioiden voimakkuus sekä poliittiset oikeudet ja kansalaisoikeudet korreloivat positiivisesti lukuisien hyvinvointimittareiden kanssa, täten korostaen sosiaalisen pääoman tärkeyttä yhteiskunnallisessa kehityksessä.

Kirjoittaja toimii kansantaloustieteen professorina Cambridgen yliopistossa. Kirjoitus on lyhennelmä hänen pitämästään Suomen kulttuurirahaston Yrjö Reenpää -luennosta 28.9.

Tiivistelmän englanninkielisestä tekstistä on laatinut Tom Dahlström.